

Historie til salgs!

Av Egil Ulateig

Hvordan ville vår forståelse av historien vært uten historiske dokumenter? Den ville vært mer fattig enn det å komme hjem fra et skøytestevne uten å ha oppfattet et eneste resultat.

Men hvem eier denne adgangen til viten og forståelse? I prinsippet burde det vært oss alle. Men slik vet vi at det ikke er. Makthaverne har hele tiden forstått dette og med sine uopphørlige graderingsstempeler og klausuler reist et piggetråd-gjerde rundt hagen med kunnskapens trær.

Samtidig finnes det, ikke minst i de vestlige demokratier, et helt Sargasso-hav av papirark på private hender som kan være like vanskelig tilgjengelige for den historisk interesserte. Det finnes ofte åpenbart forståelige grunner til det, for eksempel hensyn til sin egen familie.

Det er imidlertid ett forhold som har fremstått for meg som et stadig mer alvorlig problem i jakten på autentiske historiske kilder fra vår nære fortid: Det er de store mengder av offentlige og private dokumenter som har funnet veien til private eller halvprivate arkiver og samlere.

Det fins et privat marked for kilde-materiale

Og veiene de har tatt er ofte langt mer uransakelige enn Vårherres. Dette gjelder ikke minst vår tids mest fengslende, kontroversielle, og betydningsfulle emne: den andre verdenskrig.

Problemet kan stilles så enkelt: Har kildemateriale som kan belyse emner av almen interesse samme status i forbrukersamfunnet som tannkrem og gauda-ost? Kan det selges på det såkalte frie marked, det vil si til dem som har penger nok til å betale for varen? Eller kan det gis eller byttes bort på linje med de tilfeldig valgte produktene?

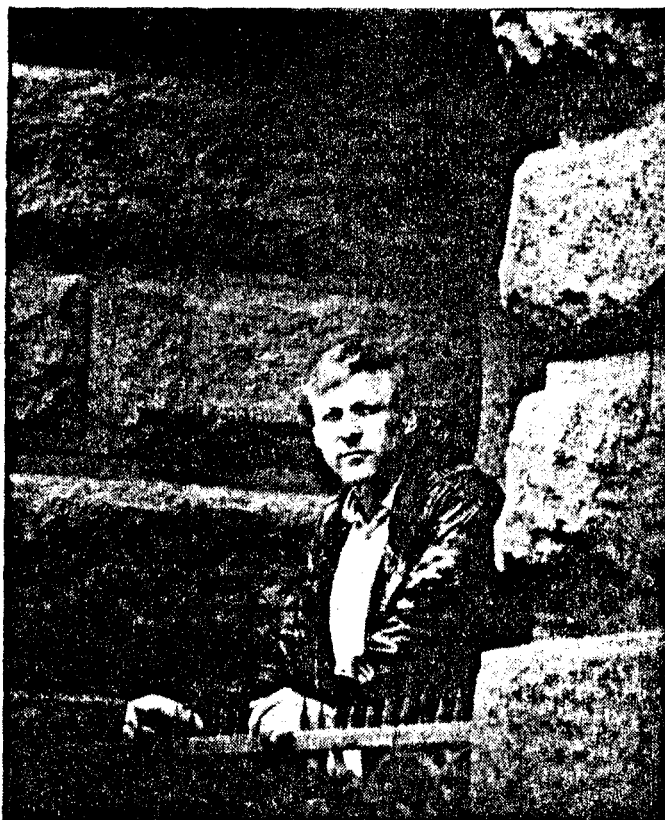
Jeg tror de fleste umiddelbart ville riste på hodet. Og det finnes regler som gir historisk materiale en noe annen status. Men i praksis finnes det i dagens Norge et helt privat og uregulert marked for omsetning av alt fra hemmelige etterretningsrapporter til krigsforbryters siste bekjennelser.

Javel, sier kanskje noen, men så er det jo bare å kjøpe. I praksis er det ikke så enkelt. For det første er prisen ofte skyhøy: Krigsdokumenter er faktisk også investeringsobjekt. For det andre tilbyr sjelden en selger varen sin på et åpent marked. Han vil ikke bare oppnå høy pris, men også være sikker på at det er en tillitsverdig kjøper, ikke minst fordi måten «varen» er skaffet til veie på i første instans kanskje ikke tåler dagens lys.

Jeg skal nevne et konkret, aktuelt eksempel: En av våre mest fremstående eksperter på den andre verdenskrig i Norge gjennom mer enn en generasjon, heter Sverre Hartmann. Han var opprinnelig jurist, arbeidet med landssviksaker og ble sendt til Tyskland i den nære etterkrigsstid for å samle dokumenter og intervju personer som kunne kaste lys over Hitlers okkupasjon av Norge. Det sies, sikkert med en god sans for overdriivelse, at han vendte hjem med en jernbanevogn full av papirer. Det som står fast, er at han hadde en fabelaktig evne til å snuse opp viktig og nytt stoff. Han begynte etter hvert å utfolde en stor aktivitet som skribent. Han ble berømt og beryktet i historikerkreter da han grep ordet, ex auditorium, under Magne Skodvins doktordisputas i 1956 og kom med sterk kritikk av den senere professor.

Hartmann ble selv statsstipendiat på grunn av sine arbeider om den andre verdenskrig og fortsatte å samle materiale som han brukte til artikler og bøker, som ofte skapte het debatt, for eksempel Quisling-biografien «Fører uten folk» og en artikkelserie i «Aktuell» om Finnmark under krigen.

Helt fra 1970-tallet visste folk som følger med i omsetningen av krigsdokumenter og «relikvier» at Hartmann nå og da bod materiale frem til salg gjennom antikvariat. Det gikk rykter om hans svære og unike arkiv. Det kom frem kri-

Hvem skal ha rett til historisk kildemateriale? Hva skjer når slikt materiale blir kjøpt av private samlere? spør Egil Ulateig i denne artikkelen.

■ ■ Et kjent og omfattende arkiv over historisk kildemateriale fra den andre verdenskrig er solgt til en privat eier. Arkivet er samlet på statens bekostning og burde tilhøre almenheten, mener forfatteren Egil Ulateig. Slik det nå er, sitter et tidligere NS-medlem og bestemmer hvem som skal få tilgang til det, hevder han.

tekk av hans behandling av sensitivt materiale. Hvem tilhørte det egentlig? Var det riktig at han skulle høste fortjeneste av det han hadde fått tilgang på, delvis som statsansatt eller statslønnet?

Hartmann ga enkelte ganger inntrykk av at han ville stille materialet sitt til rådighet for offentlige arkiver.

Nå er han en gammel mann og det er ingen hemmelighet at økonomien hans er i en dårlig forfatning. For å bedre den, har han solgt enten deler eller muligens hele arkivet sitt for en sum som ligger rundt 300 000 kroner.

Kjøperen er ikke Riksarkivet, som burde være det naturlige, men en ukjent mann ved navn Rolf Ingebrigtsen.

Denne Ingebrigtsen er en meget rik mann og bor i Tidemannsgate i Oslo. Han arvet mye av sin rikdom av Eugen Nielsen, en kjent fascist i mellomkrigs- og

krigstiden. Blant annet eier han et stort antall bygårder. Men hans lidenskapelige interesse er krigstiden. Han tilhører dem som vil rehabilitere landssvikkerne. Ett av midlene er å samle dokumenter som støtter hans syn for så å stille dem til disposisjon for forskere, eller andre, som er til «å stole på», det vil si at de vil skape større «forståelse» for den såkalte andre siden.

Det er snakk om at Ingebrigtsen skal overta arkivet til Institutt for Norsk Okkupasjonshistorie, som er drevet av tidligere NS-folk. Han betaler en mann som reiser omkring og leter frem dokumenter i inn- og utland.

Det er ingen tvil om at denne meget spesielle personen nå har rådighet over en mengde svært viktig og sensitivt materiale. En som har hatt adgang til det, kaller Ingebrigtsens samlinger «impo-

nerende». Hartmann-arkivet er en del - en svært viktig del - av dem.

Når man forsøker å slippe til hos Ingebrigtsen, som har innredet en egen leilighet i Tidemannsgate til arkiv, møter man en meget arrogant mann som stiller all verdens underlige spørsmål om hva man vil med materialet.

Hva forstår man av det som hendte under krigen? Ingebrigtsen var selv NS-medlem. Personlig er jeg blitt bryskt avvist av ham. Jeg vet om andre som har fått og får tilgang.

Det er ikke ukjent for noen som driver forskning om den andre verdenskrig at man kan bli nektet innsyn i materiale ved offentlige arkiver. Man får da en begrunnelse som man kan like eller ikke like (selvsagt oftest det siste), men den skal i prinsippet være lik for alle i samme kategori.

Jeg finner det totalt forkastelig at et viktig historisk materiale som Hartmann-arkivet, samlet sammen på bekostning av norske skattebetalere, skal havne i hendene på en slik vilkårlig privatmann som nytter det til et helt spesielt formål. Salget burde kjøpes offentlig og materialet gjennomgås av eksperter fra Riksarkivet. De kunne velge ut det som de mente hadde almenhetens, eller forskernes interesse, og betale en fornuftig pris til Hartmann for det. Resten måtte han eller familien kunne drive butikk med på den måten de ønsket.

Dersom det ikke gripes inn i dette tilfellet, som er det groveste i en lang rekke, frykter jeg at annet viktig materiale kan bli gjenstand for samme «børsspekulasjon». Det offentlige må vise ansvar for det som soleklart tilhører den almene forskning.

Forskere som spør blir bryskt avvist

Et unikt arkiv solgt for rundt kr. 300 000,-